

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАТИСТИЧНОГО АНАЛІЗУ СТАНУ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ

Розглянуто джерела формування інформації та обґрунтовано необхідність комплексного підходу до побудови системи показників для здійснення статистичного аналізу стану використання, відтворення та охорони лісових ресурсів країни

Постановка проблеми та аналіз основних досліджень і публікацій. За сучасних орієнтирів світового розвитку, дедалі актуальнішими стають питання відтворення, охорони та захисту природних ресурсів. Поряд з соціально-економічними проблемами, державною парадигмою багатьох країн світу є створення екологічної безпеки. Суттєве антропогенне навантаження на довкілля, спричинене діяльністю людей, зумовлює відчутні якісні та кількісні зміни оточуючого середовища. В цьому контексті важливим є аналіз стану компонент навколишнього природного середовища і зокрема лісових ресурсів. Вирішення цієї задачі можливе через застосування методів статистичного аналізу, які дозволяють виявити закономірності розвитку та взаємозв'язку різних чинників, їх структурні зрушення, оцінити ефективність прийнятих управлінських рішень. Водночас, проведення комплексного статистичного аналізу вимагає наявності достатньої, об'єктивної, порівнюваної інформації, яка б різнобічно характеризувала об'єкт дослідження.

Науковою розробкою організаційно-практичних та методологічних аспектів формування інформаційної бази та елементів екологічної статистики займалися В.К. Данилко, Я.О. Побурко, О.М. Прокопенко, Ю.І. Максимов, М.Т. Трудова та ін.

Дослідження проблематики щодо використання, відтворення та охорони лісових ресурсів знайшло своє відображення в працях І.Я. Антоненко, А.М. Бобко, С.А. Генсірука, О.М. Дзюбенка, Н.С. Дворяшиної, Я.В. Коваля, Є.В. Мішеніна, Ю.Ю. Туниці, О.І. Фурдичко, та ін.

Разом з тим ефективне використання лісових ресурсів країни в умовах ринкових відносин, необхідність об'єктивного висвітлення процесів та тенденцій, що відбуваються та визначення оптимальних способів збереження та примноження останніх зумовлюють проведення подальших системних досліджень.

Метою дослідження є огляд діючих законодавчих й нормативно-правових актів щодо лісових ресурсів та визначення національних джерел інформації про стан їхнього використання, відтворення та охорони.

Викладення основного матеріалу. Відомо, що лісові насадження зберігають ґрунти від водної та вітрової ерозії, сприяють зменшенню поверхневого стоку, підтримують рівень водності ґрунту, запобігають замулюванню їх продуктами ерозії [1, С.178].

Відповідно до статті 6 Лісового кодексу лісовими ресурсами є:

– деревні, технічні, лікарські та інші продукти лісу, що використовуються для задоволення потреб населення і виробництва та відтворюються у процесі формування лісових природних комплексів;

– корисні властивості лісів (здатність лісів зменшувати негативні наслідки природних явищ, захищати ґрунти від ерозії, запобігати забрудненню навколишнього природного середовища та очищати його, сприяти регулюванню стоку води, оздоровленню населення та його естетичному вихованню тощо), що використовуються для задоволення суспільних потреб.

Останні слід розглядати разом із землями, які вони займають, адже джерелом задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах є ліси.

За загальною площею території (603,5 тис. км²) Україна є другою найбільшою країною в Європі, проте надмірна експлуатація лісових ресурсів в минулому, обумовили низький середній рівень лісистості країни (15,6 %) на сучасному етапі (проти оптимального 20–22 %). Водночас, при загальній площі території Швеції 45,2 млн. га лісистість складає 60,3 %, Фінляндії – відповідно 33,8 млн. га та 64,7 %, Німеччини – 35,7 млн. га та 30,1 %, Польщі – 31,3 млн. га і 28,6 %.

Цей аспект важливий ще й з огляду на останні дослідження Європейської лісової комісії ФАО, які засвідчують, що на відміну від більшості регіонів світу, європейські ліси є нетто-поглиначами парникових газів, а відтак мають високий потенціал, для пом'якшення наслідків зміни клімату шляхом секвестрації вуглецю [8].

Проте низький рівень лісистості наразі не єдиний нюанс. Різним природним зонам країни відповідають свої оптимальні значення лісистості, які мають: значні відхилення від середньої по країні, зокрема, від 3,9 % у Миколаївській області (зона Степу) при оптимальній 7,0 % до 33,1 % у Житомирській (Полісся) – оптимальна 37,0 %.

Ліси країни мають переважно екологічне значення, що обмежує режим їх експлуатації; великі площі, включені до складу територій природно-заповідного фонду. Поряд з цим, значна частина лісів зазнала радіоактивного забруднення внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, що також насприяє веденню лісгосподарської діяльності в повному обсязі. Під радіоактивне забруднення потрапило близько 3,5 млн. га лісів, з яких 157 тис. га виведено з господарського обігу внаслідок високих рівнів радіоактивного забруднення цезієм-137 (понад 15 Ки/Км²). Найбільші площі радіоактивно забруднених лісів знаходяться у Житомирській, Київській, Рівненській областях, значна їх частка – у Волинській, Вінницькій, Сумській, Чернігівській і Черкаській областях.

Також для країни характерна багатовідомча підпорядкованість: у постійному користуванні підприємств, що належать до сфери управління Держкомлісгоспу, перебуває 66,0 % земель

лісового фонду, Мінагрополітики – 26,4 %, Міноборони – 2,2 %, МНС – 1,6 %, Мінекоресурсів – 0,8 %, інших лісокористувачів – 3,0 %.

Багатоаспектність вищезазначеного зумовлює різні методи ведення лісгосподарської діяльності, а тому вимагає комплексного підходу до використання інформаційних джерел та побудови розгалуженої системи показників для аналізу стану лісових ресурсів.

За останні роки зазнало певних змін законодавче та нормативно правове поле країни щодо охорони навколишнього природного середовища та лісгосподарської діяльності зокрема, розроблено і втілюється в життя багато національних концепцій та програм розвитку. Так, вже восьмий рік поспіль реалізуються положення Державної програми “Ліси України” на 2002–2015 роки, затверджено Концепцію реформування лісгосподарської діяльності, внесено зміни до Лісового кодексу тощо.

Джерела інформації про об'єкт дослідження формувалися протягом тривалого періоду (з накопиченням наукового та практичного досвіду), трансформуючись в залежності від політичних та економічних умов. Це свідчить, що передумовою створення інформаційної бази про стан лісових ресурсів є історичні особливості розвитку.

Формування сучасних джерел інформації обумовлено становленням нових економічних відносин у державі та приєднанням України до багатьох міжнародних угод щодо ведення лісового господарства, зокрема, запровадженням принципів положень концепції сталого розвитку, задекларованих на міжнародній конференції ООН в Ріо-де-Жанейро (1992р.) і в подальшому розвинутих на конференціях у Гельсінкі (1995р.), Лісабоні (1998р.), Відні (2003р.) тощо.

Створення інформаційної бази щодо лісових ресурсів передбачає виконання наступних етапів:

- 1) визначення джерел інформації;
- 2) збір первинних даних про об'єкт дослідження (для порівнянності дані слід збирати через однакові проміжки часу та у

тому ж самому територіальному-просторовому розрізі);

3) опрацювання та узагальнення отриманих первинних даних;

4) накопичення та зберігання.

Нині в Україні інформаційну базу для дослідження стану лісових ресурсів, у межах своїх повноважень, створює низка державних установ.

Державний комітет лісового господарства України разом з підпорядкованими йому установами та організаціями шляхом збирання, передавання, збереження та аналізу інформації забезпечує спостереження за кількісними та якісними змінами у лісовому фонді країни через організацію ведення:

1) лісовпорядкування, матеріали якого передбачають забезпечення державного обліку лісів, державного лісового кадастру та ведення моніторингу лісів;

2) обліку лісів;

3) державного лісового кадастру, який зокрема включає системні відомості про розподіл лісового фонду між власниками лісів і постійними лісокористувачами (документація кадастру ведеться на основі даних державного земельного кадастру, матеріалів лісовпорядкування, інвентаризації, обстежень та первинного обліку лісів окремо за власниками лісів і постійними лісокористувачами);

4) моніторингу лісів (на Держкомлісгосп покладено проведення моніторингу ґрунтів лісового фонду, лісової рослинності і мисливської фауни).

Органи державної статистики України інформацію щодо лісових ресурсів отримують на підставі статистичних спостережень за лісогосподарською діяльністю, яка є складовою статистики навколишнього природного середовища.

Зазначимо, що в Україні лісову статистику та відповідну статистичну звітність вперше введено у 1926–1927 рр. [4, С.42].

Розвиток країни, зміни в економічній, соціальній та екологічній сферах призводять до постійного перегляду набору та структури відповідних статистичних показників, кількості форм статистичної звітності, термінів та періодичності їх подання.

Водночас, здійснення міжнародних порівнянь вимагає гармонізації цих показників з загальноприйнятими у всьому світі.

В цьому сенсі цікавим є досвід формування статистичної інформаційної бази щодо лісових ресурсів в пострадянських державах, зокрема в Російській Федерації, яка за запасами лісонасаджень й площею зайнятою лісами займає одне з перших місць у світі, та Білорусі.

Так, в Білорусі централізовані державні статистичні спостереження у статистиці лісового господарства забезпечується звітністю, збирання та обробку якої здійснює Міністерство статистики та аналізу Білорусі. Юридичні особи, що ведуть лісове господарство подають обласному управлінню статистики та своїй вищій організації (копію на її вимогу), статистичну звітність за відповідними формами, яка містить інформацію про:

– відтворення і захист лісу (річної періодичності);

– відпуск деревини, заходи догляду за лісом, підсочку та побічні користування (річної періодичності);

– лісові пожежі (один раз в рік).

Нецентралізовані державні статистичні спостереження здійснює Міністерство лісового господарства збираючи та обробляючи дані щодо:

– залишків деревини на лісосіках та очистки місць рубок (річна);

– заготівлі деревини (квартальна);

– переробки деревини (квартальна).

В Російській Федерації відповідно до федерального плану статистичних робіт на 2008-2010 рр. інформацію за відповідними формами статистичної звітності формують суб'єкти офіційного статистичного обліку, зокрема:

1. Росстат інформацію про:

– лісівництво (щорічно):

а) лісовідновлення;

б) лісовідновлення та лісовпорядкування на територіях, забруднених внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС;

в) захист лісів;

г) лісові пожежі.

– заготівлю та вивезення деревини (щомісячно, щоквартально, щорічно);

– відвантаження та залишки невивезеної деревини (щомісячно);

– баланс виробничих потужностей організацій, які здійснюють вивозку деревини (щомісячно).

2. Рослігосп інформацію про стан лісового господарства агрегуючи її по Російській Федерації, суб'єктам РФ, федеральним округам щодо:

– лісових пожеж (щоквартально);

– охорони та захисту лісів (щорічно);

– використання лісів (щорічно);

– відтворення лісів (щорічно);

– лісів Російської Федерації (щорічно);

– використання субвенцій з федерального бюджету на здійснення окремих повноважень Російської Федерації у сфері лісових відносин (щоквартально).

Вищезазначене свідчить про високе звітне навантаження на респондентів та широке коло розроблюваних статистичних показників.

В Україні Планом державних статистичних спостережень на 2008 рік, затвердженого Постановою КМУ № 1289 від 31 жовтня 2007р. [5] передбачено здійснення суцільних статистичних спостережень за лісогосподарською діяльністю:

– річної періодичності – розріз обробки охоплює Україну, АР Крим, області, м. Київ та Севастополь, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади за видами економічної діяльності та організаційно-правовими формами господарювання;

– квартальної – по Україні, АР Крим, областях, м. Києву та Севастополю, міністерствах та інших центральних органах виконавчої влади за видами економічної діяльності.

Отримання первинних даних забезпечується на підставі форм статистичної звітності № 3-лг – річна, № 3-лг – квартальна “Звіт про лісогосподарську діяльність”, затверджених Наказом Державного комітету статистики України № 199 від 05.07.2007р., за якими респонденти звітують органу державної статистики за місцезнаходженням.

Респондентами виступають юридичні особи або відокремлені підрозділи, яким надані у

користування, або власність землі лісового фонду для ведення лісового господарства незалежно від форм власності, підпорядкування, місцезнаходження та організаційно-правових форм господарювання.

Звітні дані повинні бути якісними й достовірними та відповідати даним первинного обліку зокрема, в нашому випадку документами первинного обліку виступають лісорубні квитки (ордери), лісові квитки, акти огляду місць рубок, інших продуктів лісу та використання корисних властивостей лісів, акти технічного приймання лісових культур, лісопатологічних і санітарних обстежень насаджень, акти-наряди виконаних робіт, відомості інвентаризації осередків шкідників і хвороб лісу, книги обліку осередків шкідників, хвороб лісу і лісозахисних заходів, матеріали детального та рекогносцирувального нагляду, лісовпорядкування і спеціальних обстежень, книги обліку лісових пожеж та порушень правил пожежної безпеки в лісах, книги обліку лісопорушень, або безпосередньо факти порушень лісового законодавства, які оформлені протоколами про правопорушення тощо.

Квартальна звітність охоплює показники поточної діяльності суб'єктів щодо обсягів заготівлі деревини постійними та тимчасовими лісокористувачами за видами рубок, породним складом деревини, з якої заготовлені матеріали, та призначенням заготовлених матеріалів тощо.

Річна – більша за обсягом інформації й призначена для здійснення поглибленого економіко-статистичного аналізу. Звітність складається з вісьмох розділів та містить дані про:

– обсяги продукції лісового господарства;

– фактичні рубки;

– відпуск деревини в порядку рубок головного користування за господарствами;

– проведення лісокультурних робіт;

– заготівлю другорядних лісових матеріалів та продукції побічного лісокористування;

– загибель лісових насаджень;

– лісові пожежі;

– наявність осередків шкідників і хвороб лісу.

Процес розробки статистичної звітності органами державної статистики здійснюється за трьохрівневою системою. Це передбачає отримання звітності від респондентів районними (міськими) органами статистики, направлення її на обласний рівень, де здійснюється опрацювання, узагальнення та комплексний аналіз зведених даних. Після чого інформація передається на державний рівень для подальшого агрегування та аналізу.

Зведені інформаційно-аналітичні матеріали у вигляді експрес-матеріалів, економічних доповідей, статистичних збірників та бюлетенів надаються відповідним органам державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, іншим користувачам.

Висновки та перспективи подальших досліджень. З окресленого слідує: інформаційне забезпечення статистичного аналізу стану лісових ресурсів повинно забезпечити оптимальну сукупність достовірної, точної, надійної, своєчасної, узгодженої, порівнянної та доступної інформації про об'єкт вивчення.

Проведені дослідження виявили, що в Україні паралельно існують дві системи інформаційних джерел щодо стану лісових ресурсів, можливість залучення й поєднання їх даних в аналізі буде розглядатись в подальшій роботі.

В цілому наявна інформаційна база дозволяє здійснювати економіко-статистичний аналіз процесів, які відбуваються в цій сфері.

Водночас, певні особливості досліджуваного об'єкту вимагають удосконалення в частині комплексності та систематизації методології статистичного аналізу, який має включати аналіз на локальному (місцевому), регіональному (обласному) та загальнодержавному рівнях.

З метою використання для цілей аналізу і прийняття управлінських рішень потребують вирішення й актуальні для України завдання в контексті гармонізації статистичних та адміністративних даних зі стандартами Євростату, Організації економічного співробітництва і розвитку, інших міжнародних організацій та створення системи індикаторів

щодо відображення сталості розвитку і використання природних ресурсів.

Подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення та розроблення методології статистичного аналізу стану використання, відтворення та охорони лісових ресурсів.

Список використаної літератури:

1. Еколого-економічні проблеми довкілля Житомирщини. [Кол. моногр.] / В.І. Карпов, С.П. Сіренький, В.К. Данилко та інші; Під заг. ред. П.П. Михайленка. – Житомир, 2001. – 320 с.

2. Закон України “Про внесення змін до Лісового кодексу України” від 8.02.2006 // Відомості Верховної Ради. – 2006. – № 21. – С. 170.

3. Державна програма “Ліси України” на 2002–2015 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2002. № 581 // Офіційний вісник України від 17.05.2002. – № 18. – С. 113.

4. Нариси з історії статистики України. – 2-ге вид., випр. та доп. – К.: Держкомстат України; НДІ статистики Держкомстату України. 1999. – 187 с.

5. План державних статистичних спостережень на 2008 рік, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 31.10.2007 № 1289. – К.: Держкомстат України, 2007. – 104 с.

6. Інтернет ресурси офіційного web-сайту Держкомстату України// режим доступу <http://www.ukrstat.gov.ua/>

7. Інтернет ресурси офіційного web-сайту Держкомлісгоспу України // режим доступу <http://dklg.kmu.gov.ua/>

8. Forest products annual market review, 2005-2006. – United Nations, New York and Geneva, 2006. – 144 p.

ОГІНСЬКА Алла Георгіївна – аспірантка НТК статистичних досліджень Держкомстату України

Наукові інтереси:

- економічна та екологічна статистика;
- статистичний аналіз